

Cuvinte-cheie: Transilvania dualista, Augustin Bunea, biografie, istoriografie, mitropolitul Vancea, „Enciclopedia Româna”, Biserica greco-Catolica, episcopul Inochentie Micu Klein, reforma, ortodoxie, polemica, romanitate, conceptie istorica, structura, informatie, interpretare, expresie literara, sursologie, pozitivism.

**MINISTERUL EDUCATIEI, CERCETARII, TINERETULUI SI
SPORTULUI
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE SI FILOLOGIE**

AUGUSTIN BUNEA, ISTORIC

TEZA DE DOCTORAT

Rezumat

CONDUCATOR STIINTIFIC:

PROF. UNIV. DR. IACOB MÂRZA

DOCTORAND:

FANICA NITA

ALBA IULIA, 2010

CUPRINS

Introducere

1. Informatii biografice
2. Repere istoriografice despre Augustin Bunea

I. Începuturile activitatii istoriografice a lui Augustin Bunea: biografia mitropolitului Ioan Vancea

- I. 1. Introducere
- I. 2. Context politic transilvanean
- I. 3. De ce a ales Augustin Bunea o asemenea tema?
- I. 4. Semnificatia titlului
- I. 5. De ce a „pictat” Bunea „icoana” arhiereului sau?
- I. 6. Cum si-a organizat autorul paleta informatională?
- I. 7. Un rezumat al câmpului informational
- I. 8. Izvoarele câmpului informational
- I. 9. Interpretarea discursului istoric
- I. 10. Criterii de judecata
- I. 11. Conceptia istorica
- I. 12. Pozitia si integrarea lucrării
- I. 13. Un exemplu de valorificare ulterioara a lucrării
- I. 14. Concluzii

II. Colaborare a istoricului Augustin Bunea la „Enciclopedia Româna” de la Sibiu

- II. 1. Context politic si cultural
- II. 2. Date si semnificatii privind elaborarea „Enciclopediei Române”
- II. 3. Biografii ale arhiereilor primi ai Bisericii Române Unite
- II. 4. Biografii ale episcopilor greco-catolici ai Oradiei
- II. 5. Institutii transilvanene determinate de istoria greco-catolicismului românesc
- II. 5. 1. Manastiri

(nt). [Togan], [Nicolae], „*Din istoria Românilor. Episcopul Ioan Inocentiu Klein (1728-1751)*” de Dr. Augustin Bunea, în *Transilvania*, XXXI, 7, 1900, p. 191-193.

(nt). [Togan], [Nicolae], „*Vechile Episcopii românesce a Vadului Geoagiului, Silvasului si Belgradului*” de Dr. Augustin Bunea, în *Transilvania*, XXXIII, 2, 1902, p. 97-100.

(nt). [Togan], [Nicolae], „*Episcopii Petru Paul Aron si Dionisiu Novacovici sau istoria Românilor transilvaneni de la 1751 pâna la 1764*” de Dr. Augustin Bunea, în *Transilvania*, XXXIII, 5, 1902, p. 163-165.

Ureche. Grigore. *Letopisetul Tarii Moldovei*. texte stabilite de P. P. Panaitescu, prefata si note de Gh. Popp, Bucuresti, 1967.

Zeletin, St., *Neoliberalismul. Studii asupra istoriei si politicii burgheziei române*, ed. a III-a, îngrijita de C. D. Zeletin, Bucuresti, 1992.

Zoltán, I. Toth, *Primul secol al nationalismului românesc ardelean. 1697- 1792*. studiu biografic de David Gyula, postfata de Adrian Cioroianu, Bucuresti, 2001.

Zub, Al., *De la istoria critica la criticism (Istoriografia româna la finele secolului XIX si începutul secolului XX)*, Bucuresti, 1985.

Zub, Alexandru, *Sinteza xenopoliana*, în A. D. Xenopol, *Istoria românilor din DaciaTraiana*, ed. a IV-a, îngrijita de Al. Zub, Bucuresti, 1985, p. 10-31.

Zub, Alexandru, Antohi, Sorin, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie si morala în România*, Iasi, 2002.

Zub, Alexandru, *Discurs istoric si ego-istorie*, Bucuresti, 2006.

Strempel, Gabriel, *Augustin Bunea - luptator pentru limba si credinta*, în *Magazin istoric*, XXXI, 7, 1997, p. 59-63.

Tatai-Balta, Cornel, *Contribution de Blaj au développement des arts plastiques*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 1, 1997, p.113-117.

Tatai-Balta, Cornel, *Tipografia de la Blaj (1747-1830)*, în *Cultura crestina*, Blaj, V, 3-4, 2002, p. 205-221.

Teodor, Corina, *Augustin Bunea - un istoric exemplar*, în *Libraria*, Târgu-Mures, II, 2003, p.113-121.

Teodor, Corina, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Cluj-Napoca, 2003.

Teodor, Corina, *Augustin Bunea si Academia Româna*. în *Studia Universitatis Petru Maior. Series Historia*, 7, 2007, p. 131-137.

Teodor, Pompiliu, *Evolutia gândirii istorice românești*, Cluj, 1970.

Teodor, Pompiliu, *Beziehungen zwischen Reformation und Rumänen im spiegel vornemlich rumänischer Geschichtsschreibung*. în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, Köln, Wien, 19, 1985, p. 78-94.

Teodor, Pompiliu, *Incursiuni în istoriografia româna a secolului XX*, Oradea, 1995.

Teodor, Pompiliu, *Introducere in istoria istoriografiei universale*, Cluj- Napoca, 2000.

Teodor, Pompiliu, *Sub semnul Luminilor: Samuil Micu*, Cluj-Napoca, 2000.

Teodor, Pompiliu, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj- Napoca, 2002.

Teodor, Pompiliu, Mârza, Radu, coordonatori, *Incursiuni în opera istorica a lui Gheorghe I. Bratianu - Studii si interpretari istorice -*, Cluj, 1999.

II. 5. 2. Localitati

II. 5. 3. Institutii centrale ale greco-catolicismului românesc din Ardeal

II. 6. Canonici de seama ai Bisericii Române Unite

II. 7. Concluzii

III. Augustin Bunea, „Episcopul Ioan Inocentiu Klein”: metoda si sursologie istorica

III. 1. Concluzii

IV. Augustin Bunea-medievist

IV. 1. Introducere

IV. 2. Consideratii ale istoricului Augustin Bunea despre Reforma si Biserica românilor transilvaneni în secolul al XVI-lea

IV. 3. Câteva repere comparative

IV. 4. Atitudine si spirit critic la istoricul Augustin Bunea: raporturi între Ortodoxie si Protestantism în Ardealul secolului al XVII-lea

IV. 5. Concluzii

V. Critica istorica, pozitivism si polemica în discursul lui Augustin Bunea

V. 1. Concluzii

VI. Consideratii finale

VII. Bibliografie selectiva: 1. Izvoare inedite
2. Opera istoricului
3. Izvoare edite
4. Lucrari generale si speciale. Articole

Introducere

1. Informatii biografice

Augustin Bunea (1857-1909) era originar din Vad (jud. Brasov). În satul natal si Ohaba a urmat clasele primare, iar gimnaziul, la Brasov si, un scurt rastimp, la Blaj. Ca elev al Gimnaziului românesc ortodox din Brasov, între anii 1870 si 1877, Augustin Bunea s-a distins prin preocupari culturale si aptitudini pentru poliglotie. Retinem, bunaoara, initierea unei reviste scolare, manuscrise, intitulata „Conversatiuni. Jurnal literar”, împreuna cu Andrei Bârseanu si înfatisarea unei colectii de texte populare, culese de Augustin Bunea din zona sa de provenienta. În anul 1877, cu sprijinul mitropolitului greco-catolic Ioan Vancea, Augustin Bunea a fost admis ca bursier al Colegiului „Sf. Atanasie” din Roma, unde va absolvi teologia si filozofia si va obtine, în 1882, doctoratul, cu o teza privitoare la „Sacramentul Euharistiei”.

Rechemat la Blaj, lui Augustin Bunea i s-au acordat, de catre arhiepiscopul Ioan Vancea (1868-1892), respectiv Victor Mihályi (1895-1918), pâna la sfârșitul vietii, responsabilitati si functii în compartimente ecleziastice, administrative si didactice ale Mitropoliei greco-catolice transilvanene. Astfel, între 28 august 1883 si 1 decembrie 1898, Augustin Bunea a îndeplinit functiile de secretar mitropolitan, protonotar al Consistoriului si al Capitulului, precum si de director al Cancelariei mitropolitane. În rastimp, istoricul a urcat trei trepte canonice în Capitulul bobian, devenind canonic teolog (în 1895), canonic scolastic (în 1898) si canonic custode (în 1901). Ca urmare, în perioada cuprinsa între 1 iulie 1903 si

Rusu, Adrian Andrei, Sabau, Nicolae, Bumichioiu, Ileana, Leb, Ioan Vasile, Lupescu, Mária Makó, *Dictionarul manastirilor din Transilvania, Banat, Crisana si Maramures*, Cluj-Napoca, 2000.

Sasauian, Mihai, *Atitudinea cercurilor oficiale austriece fata de românii ortodocsi din Transilvania, la mijlocul secolului al XVIII-lea, în baza actelor Consiliului Aulic de Razboi si a rapoartelor conferintelor ministeriale din Viena, în Annales Universitatis Apulensis. Series Historia*, 1 I/II, 2007, p. 224-251.

Sigmirean, Cornel, *Teodor V. Pacatian. O viata de carturar*, Târgu- Mures, 1996.

Sigmirean, Cornel, *Istoria formarii intelectualitatii românesti din Transilvania si Banat în epoca moderna*, Cluj-Napoca, 2000.

Sigmirean, Cornel, *Fundatia „Gojdu”: 1871-2001*, Târgu-Mures, 2002.

Sigmirean, Cornel, *Intelectualitatea ecleziastica. Preotii Blaiului (1806-1948)*. Târgu-Mures, 2007.

Stanciu, Laura, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, 2003.

Stanciu, Laura, *Scoala Ardeleana un subiect epuizat? Revizitarea unui concept, în Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 8, 2004, p. 105-112.

Suciu, Coriolan, *Augustin Bunea. Un sfert de veac de la moartea lui*, în *Gând românesc*, II, 12, 1934, p. 636-640.

Sincai, Gheorghe, *Hronica românilor*, tom III, editie îngrijita si studiu asupra limbii de Florea Fugariu, prefata si note de Manole Neagoe, Bucuresti, 1969.

Sipos, Sorin, *Silviu Dragomir - istoric*, prefata de Ioan-Aurel Pop, Cluj-Napoca, 2002.

- Pâclisanu, Zenovie, *Vechile manastiri românesti din Ardeal*, în *Cultura Crestina*, VII, 7-8, 1919, p. 151-170.
- Pâclisanu, Zenovie, *Istoria Bisericii Române Unite*, în *Perspective*, München, XIV-XVI, 53-60, 1991-1993, respectiv XVII, 65-68, 1994-1995.
- Pâclisanu, Zenovie, *Relatio Rumenorum e terris coronae Sancti Stephani ad Reformationem saec[ulis] XVI et XVII / Legatura românilor de pe pamânturile coroanei Sf[ântului] Stefan cu Reforma în secolele al XVI-lea si al XVII-lea*, Viena, 1912, traducere din limba latina: Andreea Mârza, studiu introductiv, editie, note, rezumat si indice: Andreea Mârza, Iacob Mârza, Sibiu, 2010.
- Pârvan, Vasile. „*Mitropolitul Sava Brancovici*” de Augustin Bunea, în vol., Vasile Pârvan, *Studii de istorie medievala si moderna*, editie îngrijita de Lucian Nastasa, studiu introductiv de Al. Zub, Bucuresti, 1990, p. 348.
- Pecican, Ovidiu, *Letopisetul moldovenesc*, în „*Caietele David Prodan*”, I, 1, 1994, p. 41-44.
- Pecican, Ovidiu, *B. P. Hasdeu istoric*, Cluj-Napoca, 2004.
- Platon, Alexandru-Florin, *Despre istorie, adevar si mituri. O replica d-lui Lucian Boia*, în *Contrafort*, Chisinau, 1, 2003, 6p.
- Pop, Ioan-Aurel, *Istoria, adevarul si miturile (Note de lectura)*, Bucuresti, 2002.
- Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formarii natiunii române*, Bucuresti, 1998.
- Randell, Keith, *Jean Calvin si Reforma târzie*, Bucuresti, 1998.
- Randell, Keith, *Reforma catolica si Contrareforma*, Bucuresti, 2001.
- Randell, Keith, *Luther si Reforma în Germania*, ed. a II-a, Bucuresti, 2002.
- Ratiu, Ioan, *Dr. Augustin Bunea (1857-1909)*, în *Transilvania*, Sibiu, XL, 5, 1909, p. 419-424.

30 iunie 1909, Augustin Bunea s-a vazut obligat sa exercite o functie mai putin potrivita cu preocuparile sale carturaresti si anume, de administrator al averilor Capitlului blajean. Responsabilitatile didactice asumate de Augustin Bunea au fost, comparativ cu obligatiile ecleziastice si administrative mentionate, de mai scurta durata. În anii scolari 1886-1888, Augustin Bunea a predat teologia dogmatica în Seminarul arhidiecezan si religia în clasele inferioare ale Gimnaziului greco-catolic din Blaj. De asemenea, între 29 octombrie 1900 si 8 iulie 1903, istoricul a fost numit de mitropolit si Capitlu, în functiile de inspector scolar arhidiecezan si „comisar” la examenele unor institutii didactice, aflate sub patronajul Arhieriei, iar în ultimul an al vietii (1909), rector al Seminarului Teologic din Blaj.

Pe plan politic, Augustin Bunea s-a situat, începând cu anul 1890, de partea miscarii nationale a românilor ardeleni, distingându-se prin sprijinirea actiunilor memorandiste, prin atitudinea de solidaritate cu memorandistii acuzati în procesul de la Cluj (în anii 1892-1894), pentru care fapte a fost indirect sanctionat de autoritatile dualiste, iar, în preajma anului 1905, ca sustinator al liniei politice activiste a Partidului National Român. De asemenea, a manifestat reactii ferme în favoarea mentinerii autonomiei Bisericii Greco-Catolice românesti, precum si a folosirii exclusive a limbii române ca limba de predare în scolile confesionale din arhidieceza Blajului.

Prin operele istoriografice, Augustin Bunea a dobândit pretuirea publica a unor institutii academice din România si din Imperiu, carturarul fiind ales membru corespondent al „Sectiunii istorice” a „Astrei” (în 24 septembrie 1900), membru corespondent al Academiei Române (în 24 martie

1901), membru al Comitetului central al „Astrei” (în 22 septembrie 1901), membru al Societății Istorice Maghiare (în anul 1903) și membru deplin al Academiei Române (la 23 mai 1909).

2. Repere istoriografice despre Augustin Bunea

Istoriografia română de până astăzi a cercetat, pe de o parte, într-un număr restrâns de studii, diferite ipostaze biografice, culturale, politice, oratorice și istorice ale lui Augustin Bunea, iar, pe de altă parte, a încercat o încadrare a operei sale în sinteze de specialitate. În prima categorie, includem articolele și studiile științifice publicate de Ioan Ratiu, Ioan Georgescu, Vasile Netea, Stefan Manciușea, Virgiliu Florea, Liviu Maior, Mircea Pacurariu, Meda Diana Hotea, Gabriel Stempel, Ioan Cârja, Corina Teodor, Ion Buzasi, Georgeta Luca, Iacob Mârza și Fânica Nita. În sintezele de istoriografie românească, nu există un numitor comun în privința curentelor istoriografice europene în care se încadrează opera lui Augustin Bunea, apreciindu-se influența romantismului (Corina Teodor), exercitiul metodic pozitivist (Stefan Pascu - Eugen Stănescu, Pompiliu Teodor, C. Teodor) și „spiritul critic” al autorului, pe linia caracterizării lui Nicolae Iorga (P. Teodor și Lucian Boia).

I. Începuturile activității istoriografice a lui Augustin Bunea: biografia mitropolitului Ioan Vancea

Cercetarea a pornit prin a observa maniera în care clericul blăjean a alcătuit o biografie arhierului unit Ioan Vancea, ajungând să constate, treptat, că scrierea se asează la

Nita, Fânica, *Considerații ale istoricului Augustin Bunea despre Reforma și Biserica românilor transilvăneni în secolul al XVI-lea*, în *Blajul. Revista de literatură și artă*, serie nouă, Blaj, II, 4, 2009, p. 60-75.

Pall, Francisc, *Inochentie Micu-Klein. Exilul la Roma (1745-1768)*, vol. I, prefata de Pompiliu Teodor, ediție îngrijită de Ladislau Gyémánt, Cluj-Napoca, 1997.

Panaiteșcu, P. P., *Interpretări românești Studii de istorie economică și socială*, ed. a II-a, postfata, note și comentarii de Stefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, 1994.

Papacostea, Serban, *Românii în secolul al XIII-lea: între cruciata și Imperiul mongol*. București, 1993.

Pascu, Stefan, Stănescu, Eugen, *Istoriografia modernă a României. Încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe*, în *Studii. Revista de istorie*, XVII, 1, 1964, p. 133-158.

Pacurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Iasi, 2004; vol. II, ed. a II-a, București, 1994.

Pacurariu, Mircea, *Dictionarul teologilor români*, București, 1996, p. 69-70.

Pâclisanu, Zenovie, *Legăturile Românilor ardeleni cu Reformațiunea în veacul al XVI și XVII-lea (II)*, în *Cultura Crestina*, I, 17, 1911, p. 550-557.

Pâclisanu, Zenovie, „*Stapânii Tarii Oltului*”. *Discurs de intrare în Academia Română, rostit de Dr. Augustin Bunea. București 1910*, în *Cultura Crestina*, I, 19, 1911, p. 637-638.

Pâclisanu, Zenovie, *Cum ar trebui scrisă istoria unirii?*, în *Cultura Crestina*, V, 9, 1915, p. 271-274.

Pâclisanu, Zenovie, *Correspondența din exil a episcopului I. Inocențiu Micu Klein*, în *Cultura Crestina*, VI, 13, 1917, p. 394-400.

- Moga, Valer, „Astra” si societatea: 1918-1930, cu o prefata de Marcel Stirban, Cluj-Napoca, 2003.
- Musca, Vasile, *Filosofia Enciclopediei Franceze*, în vol., *Convergente europene. Istorie si societate în epoca moderna*, îngrijit de Nicolae Bocsan, Nicolae Edroiu, Vasile Vesa, Cluj-Napoca, 2003, p. 15-27.
- Nastasa, Lucian, *Generatie si schimbare în istoriografia româna (Sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, Cluj-Napoca, 1999.
- Netea, Vasile, *Figuri ardelene*, Bucuresti, 1943.
- Nita, Fanica, *Istoricul Zenovie Pâclisanu, colaborator la „Cultura creștina” (1911-1926). Contributii privind istoria Bisericii Române Unite*, în „Cultura creștina”, Blaj, V, 1-2, 2002, p. 189-199.
- Nita, Fanica, *Istoricul Zenovie Pâclisanu, colaborator la „Cultura creștina” (1936-1944). Preliminarii asupra „Istoriei Bisericii Române Unite”*, în „Cultura creștina”, Blaj, V, 3-4, 2002, p. 287-297.
- Nita, Fanica, *Scoala si societate în Transilvania Luminilor*, în *Vatra*, 6-7, 2003, p. 162.
- Nita, Fanica, *Augustin Bunea, istoric: preliminarii*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 7, 2003, p. 329-336.
- Nita, Fanica, Mârza, Iacob, *Atitudine si spirit critic la istoricul Augustin Bunea: raporturi între Ortodoxie si Protestantism în Ardealul secolului al XVII-lea* în vol., *230 de ani de la înființarea Eparhiei Române Unite de Oradea Mare - trecut, prezent si viitor*; coordonatori: Alexandru Buzalic si Ionut Mihai Popescu, Cluj-Napoca, 2008, p. 375-397.
- Nita, Fanica, Mârza, Iacob, *Metoda si sursologie istorica la Augustin Bunea. Studiu de caz: „Episcopul Ioan Inocentiu-Klein”* în vol., *240 de ani de la moartea marelui arhiepiscop si luptator national Ioan Inochentie Micu-Klein, 1768-2008*, coordonatori Ioan Chindris si Ciprian Ghisa, Oradea, 2009, p. 50-59.

începutul unei cariere, alese oarecum involuntar de catre Augustin Bunea, si anume, cea de istoric.

Investigatia a urmarit mai întâi raporturile existente între contextul politic provincial si atitudinile similare ale biografului, exprimate în comentariile din text. De asemenea, a încercat sa identifice motivatiile personale si profesionale ale alcatuirii lucrarii, asumând ipoteza unor interese, atât din partea ierarhului, în a-si publica o imagine pozitiva, cât si a scriitorului, de a înainta pe treptele ecleziastice. În cadrul capitolului s-a procedat si la o analiza interna a textului, din punct de vedere al structurii, continutului informational, documentarii, interpretarilor, criteriilor de judecata si al conceptiei istorice. În discursul istoric al lui Augustin Bunea, caracteristic reperului 1890, constatam o structurare clara si echilibrata, o concentrare asupra faptelor exemplare (ecleziastice, didactice si filantropice) ale mitropolitului Vancea, preponderenta si diversitatea izvoarelor inedite, lauda închinata arhierelui, traditionalism si modernitate în criteriile de judecata, racordarea biografului la unele principii istoriografice fundamentale (romantice si pozitivistice).

Scrierea a fost încadrata în genul biografic succint, multiplu reprezentat în opera istoricului blajean. În final, constatam o realizare, de catre biograf, a unui portret de arhiepiscop activ mitropolitului Vancea, sustinator al modernizarii institutionale a scolii si Bisericii Greco-Catolice românești din Transilvania, precum si contributia formativa a acestei scrieri pentru profilul istoriografic viitor al lui Augustin Bunea.

II. Colaborarea istoricului Augustin Bunea la „Enciclopedia Româna” de la Sibiu

Deși cele trei volume ale „Enciclopediei Române” au fost publicate în intervalul cuprins între 1898 și 1904, efortul istoriografic contributiv al autorului se situează, cu câteva excepții, între 1895, anul inițierii proiectului de către „Astra” și 1900, anul editării unei încercări de sinteză a istoriei Bisericii Unite de către Augustin Bunea.

Contribuțiile lui Augustin Bunea în paginile „Enciclopediei Române” se circumscriu proiectului de realizare a unei istorii a greco-catolicismului românesc,

îndeosebi din Transilvania propriu-zisă, exprimată prin elementele sale provinciale esențiale: institutii și reprezentanții de seamă ai acestora. E vorba, în primul rând, de institutii precum: „Biserica”, „Episcopie”, „vicariate”, „Capitlu”, „manastiri” și „autonomie”, de arhieriei greco-catolici transilvaneni și, parțial, orădeni, de canonicii Blajului și, arar, ai diecezelor sufragane.

Subiectul nu era nou în istoriografia românească, dar, prin modalitățile sale de cercetare și expunere, Augustin Bunea a reușit, în această problemă, să lărgască granițele cunoașterii istorice. În acest sens, istoricul a valorificat critic și selectiv contribuțiile bibliografice anterioare la subiect, venite dinspre N. Nilles și tradiția istoriografică greco-catolică, reprezentată aici mai ales de S. Micu, T. Cipariu și I. Ardelean, dar și de P. Maior, Gh. Sincai, Al. Grama, I. Micu Moldovan și G. Baritiu. De asemenea, a cercetat, cu precumpanire la N. Nilles, T. Cipariu și E. Hurmuzaki, documentația editată referitoare la tematică, precum și „sematisme” ale eparhiilor greco-catolice românești. A investigat numeroase documente cu

Iulia și Făgăraș (1902), în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 7, 2003, p. 307-327.

Mârza, Eva, Rus, Anton, *Bibliografia cartilor blajene de la începuturile tipografiei pînă la anul 1848*, Blaj, 2004.

Mârza, Iacob, *Scoala și națiune (Scolile de la Blaj în epoca renasterii naționale)*, Cluj-Napoca, 1987.

Mârza, Iacob, *Etape și momente din istoria învățământului în Transilvania (sec. XVIII-XIX)*, Sibiu, 2002.

Mârza, Iacob, *Biserica și viața religioasă la istoricul Zenovie Păclisanu (1886-1957)*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 7, 2003, p. 51-56.

Mârza, Iacob, *École et nation (Les écoles de Blaj à l'époque de la renaissance nationale)*, traduction Rodica Chira et Doina Puscau, Cluj-Napoca, 2005.

Mârza, Iacob, *Zenovie Păclisanu despre raporturile românilor cu calvinismul în veacul al XVII-lea: reevaluări istoriografice*, în *Annales Universitatis Apulensis*, 9/II, 2005, p. 119-124.

Mârza, Iacob, *Biserica, politica și cultura la episcopul Ioan Giurgiu Patachi (1681-1727)*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 11/2, 2007, p. 48-67.

Mârza, Iacob, Câmpeanu, Remus, *Secvente istoriografice privind unirea religioasă a românilor ardeleni*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 6/II, 2002, p. 205-218.

Mârza, Iacob, Nita, Fanica, *Spirit critic în scrisul istoric al lui Zenovie Păclisanu. Studiu de caz: „Cultura creștină”, 1912*, în vol. *Centru și periferie. Lucrările colocviului național, Bistrița, 23-25 aprilie 2004*, coordonatori: Corneliu Gaiu, Horatiu Bodale, Cluj-Napoca, 2004.

Micu, Samuil, *Scurta cunosțință a istoriei românilor*, introducerea și îngrijirea ediției de Cornel Câmpeanu, București, 1963.

Mitu, Sorin, *Opinii cu privire la istoriografia română de astăzi*, în vol. *Cum scriem istoria? Apelul la științe și dezvoltările metodologice contemporane*, coordonatori: Radu Mârza, Laura Stanciu, Alba Iulia, 2003, p. 15-19.

- Iorga, N., *Generalitati cu privire la studiile istorice*, ed. a IV-a, introducere, note si comentarii de Andrei Pippidi, Iasi, 1999.
- Luca, Georgeta, *Augustin Bunea si exigentele restituirii critice*, în *Anuarul cercului de studii istorice si sociale*, Sibiu, Colegiul National „Samuel von Brukenthal”, IV, 2008/2009, p. 121-125.
- l., *Dr. Augustin Bunea, Discursuri, Autonomia bisericeasca, Diverse*, în *Transilvania*, XXXIV, 4, 1903, p. 199-201.
- Lupas, Ioan, *Biserica Ortodoxa Româna din Transilvania si unirea religioasa în cursul veacului a XVIII-lea*. Teza de doctorat. Traducere de Ana-Maria Arghisan. Îngrijirea editiei, introducere si note de Corina Teodor. Postfata de Pompiliu Teodor, Târgu-Mures, 2004.
- (m) [Macaveiu]. [Victor]. *Dr. Augustin Bunea si unirea noastra cu Roma, de Dr. Elie Daianu*, în *Cultura Crestina*, II, 2, 1912, p. 57-58.
- Maior, Liviu, *Miscarea nationala româneasca din Transilvania (1900-1914)*, Cluj-Napoca, 1986.
- Maior, Liviu, *Augustin Bunea - între confesiune si natiune*, în *Tribuna*, III, 3, 1991, p. 6.
- Maior, Petru. *Istoria bisericii românilor*. vol. I, editie îngrijita si studiu introductiv de Ioan Chindris, Bucuresti, 1995.
- Manciulea, Stefan, *Biblioteca Centrala din Blaj*, Blaj, 1939.
- Manciulea, Stefan, *Augustin Bunea*, în *Anuarul Liceului de baieti român unî, „Sf Vasile cel Mare”*, Blaj, 1941, p. 5-32.
- Manciulea, Stefan, *Augustin Bunea*, Blaj, 1941.
- Manciulea, Stefan, *Augustin Bunea*, în *Buna Vestire*, Roma, VIII, 3-4, 1969, p. 25-43.
- Matei Pamfil, „*Asociatiunea transilvana pentru literatura româna si cultura poporului român*” (*Astra*) si rolul ei în *cultura nationala (1861-1950)*, Cluj-Napoca, 1986.
- Mârza, Eva, Dregheciu, Doina, *Cartea româneasca veche în judetul Alba: secolele XVI-XVII. Catalog*, Alba Iulia, 1989.
- Mârza, Eva, Draghita, Zevedei-Ioan, *Inventarul cancelariei mitropolitane si a arhivei arhidiecezei greco-catolice de Alba*

caracter oficial, cu deosebire, din Arhiva mitropolitana blajeana.

În articolele publicate în „Enciclopedia Româna”, Augustin Bunea a procedat la o selectie a informatiilor concrete, pozitive, databile exact cronologic, dupa un plan clar, prestabilit, riguros pâna la nivel de detalii.

În fiecare articol enciclopedic, istoricul a optat pentru o prezentare tematico-cronologica. Componenta informationala a textelor enciclopedice este precumpanitoare, interpretarile autorului fiind restrânse numeric, ambele elemente discursive îndeplinind însa, în primul rând, prin informare si explicatie, functii stiintifice. Augustin Bunea a cernut îndeosebi fapte si evenimente istorice prin trei site greco-catolice: ecleziastice, didactice si politice, preluate, ulterior în text, dupa patrunderea acestora prin filtrul national. Atât componenta informationala, cât si, mai evident, componenta interpretativa a textelor enciclopedice îndeplinesc însa si functii popularizatoare, de promovare nationala a institutiilor Bisericii Greco-Catolice românesti. Istoric de constructie dar si de finete, Augustin Bunea a stiut sa imprime lectorilor atitudini, prin dirijarea selectiei informative sau prin inserarea textuala a unor singulare cuvinte cu caracter apreciativ, sau mai rar, depreciativ. Istoricul a utilizat un limbaj rezumativ, precis si coerent, dar, capabil sa conduca spre întelegerea faptelor si evenimentelor istorice prezentate. Din punct de vedere amplitudinal, structural, al obiectivitatii istorice si al expresiei lingvistice, Augustin Bunea reusea sa infatiseze, în paginile „Enciclopediei Române” o serie de articole atent echilibrate.

O buna parte dintre contributiile proprii, tiparite în „Enciclopedia Româna”, îndeosebi biografiile

arhierilor greco-catolici, va fi valorificata de Augustin Bunea în cuprinsul unor lucrari ulterioare, dintre care, în acest sens se distinge o încercare de sinteza a istoriei Bisericii Române Unite, publicata de istoric în „Sematismul” Mitropoliei blajene din anul 1900. O analiza comparativa între contributiile similare ale istoricului, din paginile celor doua lucrari mentionate, ne determina sa remarcam modificarile introduse de autor la nivelul structurii, informatiei, interpretarilor si al expresiei discursului istoric si sa constatam maniera de lucru perfectionista a lui Augustin Bunea pe toate palierele de cercetare indicate.

Pentru autor, contributiile mentionate din „Enciclopedia Româna” au avut o însemnatate formativa, provocându-l continuu la o clarificare a metodologiei personale de cercetare, constructie si expunere, apropiindu-l de problematica trecutului Bisericii Române Unite, înlesnindu-i o orientare valorica în istoria conducatorilor unei institutii centrale a românilor din Transilvania în secolele XVIII-XIX, indicându-i noi cai de cunoastere a realitatii istorice.

Colaborarea la lucrarea enciclopedica i-a deschis lui Augustin Bunea si interesul pentru operele reprezentantilor cercetarii istorice din România, fapt dovedit ulterior de fructificarea unor scrieri aparținând directiei istorice pozitivistice si critice, ilustrate de A. D. Xenopol, respectiv D. Onciul si N. Iorga, în lucrari publicate de canonicul blajean, în primii ani de dupa 1900.

Pentru istoriografia româna, textele enciclopedice ale lui Augustin Bunea au avut o valoare contributiva, întrucât au introdus în circuitul public noi informatii si interpretari privind trecutul, institutional si uman, al conducerii Bisericii Greco-Catolice românești.

- Ghitta, Ovidiu, *Bishop Manuel Olsavszky and the Unrest in the Romanian Uniate Church of Transylvania (the Fifth Decade of the 18th Century)*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 11/II, 2007, p. 180-194.
- Grama, Alessandro, *Cestiuni din dreptulu si istoria bisericeii românești unite*, Partea I, Blasiu, 1893.
- Grama, Alessandro, *Institutiunile calvinesci în biserica româneșca din Ardêlu, fazele lor în trecutu si valorea în presente. Studiu istorico-canicu*, Blasiu, 1895.
- Hasdeu, B. P., *Ioan Voda cel Cumplit*, editie de C. Mohanu, Bucuresti, 1969.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Prelegeri de filozofie a istoriei*, Bucuresti, 1997.
- Hitchins, Keith, *România, 1866-1947*, Bucuresti, 1996.
- Hitchins, Keith, *Afirmarea natiunii: Miscarea nationala româneșca din Transilvania, 1860-1914*, Bucuresti, 2000.
- Hotea, Meda Diana, *Augustin Bunea - contributi la istoria culturii -*, în *Caietele „David Prodan”*. *Revista de istorie*, Cluj-Napoca, 1.1.1994, p. 78-83.
- Iorga, N., *Augustin Bunea, „ Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiuului, Silvasului si Balgradului”*, Blaj, 1902, în *Convorbiri literare*, XXXVI, 4, 1902, p. 381-382.
- Iorga, N., „ *Episcopii Petru Paul Aron si Dionisie Novacovici ” de Augustin Bunea*, în *Convorbiri literare*, XXXVI, 10, 1902, p. 953.
- Iorga, N., *Un nou volum al canonicului Augustin Bunea*, în *Convorbiri literare*, XXXVII, 9, 1903, p. 878-880.
- Iorga, N., + *Dr. Augustin Bunea*, în *Transilvania*, XL, 1909, p. 419-428.
- Iorga, N., *Istoria poporului românesc*, editie îngrijita de Georgeta Penelea, Bucuresti, 1985.
- Iorga, N., *Oameni cari au fost*, vol. I, editie critica de Valeriu Râpeanu si Sanda Râpeanu, Galati, 1991.

- Dragomir, Silviu, *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I, cuvânt introductiv de Ioan-Aurel Pop, editie si studiu introductiv de Sorin Sipos, Oradea, 2007.
- Dumitran, Ana, *Religie ortodoxa - Religie reformata. Ipostaze ale identitatii confesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*, prefata de Paul Cernovodeanu, Cluj-Napoca, 2004.
- Dumitran, Ana, Gudor, Botond, Danila, Nicolae, *Relatii interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI – primele decenii ale secolului XVIII)*, Alba Iulia, 2000.
- Dumitran, Daniel, *Rezistenta ortodoxa împotriva unirii religioase în Brasov si Tara Bârsei*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 9/II, 2005, p. 53-61.
- Dumitran, Daniel, *Opinii privitoare la raporturile dintre Unire si „schisma ” în Transilvania, în timpul episcopului Inochentie Micu-Klein*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 11/2, 2007, p. 93-117.
- Dumitran, Daniel, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolica din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2007.
- Enciclopedia istoriografiei românești*, Bucuresti, 1978, p. 75.
- Eppel, Marius, *Un mitropolit si epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Cluj- Napoca, 2006.
- Faraon, Gheorghe, *Augustin Bunea - carturar din Tara Oltului, în Tara Bârsei*, Brasov, 4, 2005, p. 101-106.
- Florea, Virgiliu, *Augustin Bunea, culegator de poezii populare*, în *Revista de etnografie si folclor*, XII, 1, 1967, p. 61-73.
- Georgescu, Ioan, *Din activitatea politica a lui Augustin Bunea. La un sfert de veac dela moartea lui*, în *Blajul. Revista de literatura si arta*, Blaj, II, 4, 2009, p. 88-98.

De altfel, Augustin Bunea, prin numeroase texte enciclopedice, cu caracter biografic sau institutional, se dovedea un deschizator de noi drumuri de cercetare, spre cunoasterea trecutului ecleziastic al românilor din Transilvania.

III. Augustin Bunea, „Episcopul Ioan Inochentie Klein”: metoda si sursologie istorica

Istoricul a reusit, prin aceasta lucrare, sa restituie culturii natiunii române imaginea lui Inochentie Micu Klein, în dubla sa ipostaza, episcop al Bisericii românești si conducator politic al românilor din Transilvania, în timpul episcopatului sau. Împreuna cu lucrarea referitoare la episcopatul lui Petru Pavel Aron, Augustin Bunea analiza, în fapt, fara a le teoretiza, etape importante din istoria manifestarii „secolului luminilor” la românii transilvaneni, etape integrate, într-o interpretare recenta, în fenomenul „politic, spiritual, cultural”, asemenea apartinator „Europei Centro-Orientale”, cunoscut sub numele de Scoala Ardeleana. Cercetarea sa se situeaza, din punct de vedere tematic, în continuarea precedentelor istoriografice, iluministe si romantice transilvanene, îndeosebi greco-catolice, care au investigat problematica româneasca din Ardealul secolului al XVIII-lea.

Augustin Bunea si-a început scrierea cu momentul mortii episcopului Ioan Giurgiu Pataki si a încheiat-o cu moartea episcopului Inochentie Micu Klein, voind sa hotarniceasca astfel, pe temeiul istoriei „domniilor”, o

perioada distinctă în istoria românilor din Transilvania și, secundar, a Bisericii greco-catolice ardeleni. Istoricul și-a împartit materia în optsprezece capitole. Augustin Bunea a ales dominantele vieții și activității episcopului Klein, ale vieții instituțional-bisericești și religioase, respectiv ale manifestărilor politico-naționale ale românilor ardeleni (reprezentate, asemenea, de episcop) drept criterii de denotație a acestor capitole. Prezentarea problematicii este realizată sistematic, având ca reper criteriul cronologico-tematic.

Componentele reconstitutive, secondate de componente interpretative alcătuiesc substanța fiecărui capitol.

Componenta reconstitutivă se fundamentează pe cercetări documentare și bibliografice. Autorul a procedat la realizarea și prezentarea de sinteze și selecții informaționale, rareori de citate, la publicarea, cu rol ilustrativ, augmentativ și contributiv, a unor fragmente și integrale documentare. Dintre cele optsprezece capitole ale cărții, șase capitole sunt alcătuite de Augustin Bunea numai pe baza documentară, din care jumătate, exclusiv pe documente inedite. În alte unsprezece capitole, predomină informația de sorginte documentară și doar ultimul capitol, restrâns ca întindere și importantă (în ansamblul lucrării), are un temei mai mult bibliografic.

Acest fapt indică preponderența acordată informației directe, documentare, în actul istoric reconstituitiv, de către Augustin Bunea. Sursele documentare inedite utilizate de autor se află cu precădere în Transilvania, în biblioteca Bruckenthal (din Sibiu) și în arhive ecleziastice (din Blaj, Oradea și, mai puțin, Alba-Iulia), iar secundar, în Imperiu, în arhive de stat (la Viena și Budapesta). O poziție de

- Bogdan, Ioan, *Dr. Augustin Bunea, „Mitropolitul Sava Brancovici”*, în *Convorbiri literare*, XLI, 4, 1907, p. 447-449.
- Bogdan-Duica, George, *Procesul episcopului Ioan Inochentie Clain*, Caransebes, 1896.
- Boia, Lucian, *Evoluția istoriografiei române*, București, 1976.
- Bojor, Victor, *Episcopii Diecesei gr. cat. de Gherla acum Cluj-Gherla (1856-1939)*, Târgul Mureș, 1939.
- Boldur, Alexandru, *Știința istorică română în ultimii 25 ani. Constatări și remedii*, în *Studii și cercetări istorice*, Iași, 20, 1947, p. 1-91.
- Buzasi, Ion, *Augustin Bunea - orator*, în *Blajul. Revista de literatură și artă, serie nouă*, Blaj, II, 4, 2009, p. 9-36.
- Carlyle, Thomas, *Cultul eroilor*, prefată de Alexandru Zub, Iași, 1998.
- Câmpeanu, Remus, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Cluj-Napoca, 2003.
- Chifăr, Nicolae, *Organizarea rezistenței ortodoxe și demersurile național-sociale ale episcopului Inochentie Micu-Klein*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 11/2, 2007, p. 68-92.
- Chindris, Ioan, Iacob, Niculina, *Petru Pavel Aron*, Blaj, 2007.
- Comsa, Nicolae, *Dascalii Blajului*, Blaj, 1940, p. 116-117.
- Costin, Miron, *Opere*, ediție critică îngrijită de P. P. Panaitescu, București, 1965.
- Covaci, Diana, *Aspecte din activitatea Capitlului mitropolitan de Alba-Iulia și Făgăraș în vremea Mitropolitului Victor Mihályi de Apsa*, în vol. *230 de ani de la înființarea Eparhiei Române Unite de Oradea Mare - trecut, prezent și viitor*, coordonatori: Alexandru Buzalic și Ionuț Mihai Popescu, Cluj-Napoca, 2008.
- Daianu, Elie, *Distincțiunea lui Augustin Bunea*, în *Convorbiri literare*, LXXIV, 5-6, 1941, p. 569-575.
- Densusianu, Nicolae, *Independența bisericească a Mitropoliei Române de Alba Iulia*, Alba Iulia, 2002.

4. Lucrari generale si speciale. Articole

A-a, „*Din istoria Românilor. Episcopul Ioan Inocentiu Klein (1728- 1751) de Dr. Augustin Bunea canonic mitropolitan. Anul Domnului 1900. de la s. Unire 200. Blas. Tipografia seminariului archid. gr. cat. „, în Foia scolastica. Organ al Reuniunii învâtorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba-Iulia si Fagaras. . II. 14. 1900. n. 111-112.*

Armbruster, Adolf, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ed. a II-a revazuta si adaugita, Bucuresti, 1993.

Barta, Cristian, *Unirea Bisericii Românești din Transilvania cu Biserica Romei la 1700, în concepția lui Augustin Bunea*, în vol. *Trei sute de ani de la Unirea Bisericii Românești din Transilvania cu Biserica Romei*, îngrijit de P. S. Episcop Alexandru Mesian, Lugoj, 2001, p. 65-73.

Barbulescu, Mihai, Deletant, Dennis, Hitchins, Keith, Papacostea, Serban, Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, Bucuresti, 1998.

Barbulescu, Mihai, Dörner, E. Anton, Glodariu, Ioan, Năgler, Thomas. Pop. P. Grigor. Pop. Ioan-Aurel. Rotea, Mihai. Vasiliev, Valentin, *Istoria Transilvaniei*, vol. I (pâna la 1541), Cluj-Napoca, 2003.

Bianu, I., *Augustin Bunea*, în *Convorbiri literare*, XLIV, 1, 1910, p. 117-119.

Aloisie L. Tautu, Pamfil Cârnatu, Carol Capros, Flaviu Popan, Octavian Bârlea, Alexandru Mircea, Mircea Todericiu, *Biserica Româna Unita. Doua sute cincisprezece ani de istorie*, Madrid, 1952; Cluj-Napoca, 1998.

Bloch, Marc, *Pledoarie pentru istorie. În românește de George Cîpaianu*, Cluj-Napoca, 2007.

Bocsan, Nicolae, Cârja, Ioan, *Biserica Româna Unita la Conciliul ecumenic Vatican I (1869-1870)*, Cluj-Napoca, 2001.

întâietate, în acest sens, o ocupa colectia de documente si excerpte alcatuita de Ludovic de Rosenfeld. Augustin Bunea a identificat, de asemenea, pentru problematica analizata, izvoare editate, în lucrari ale istoricilor: N. Nilles, I. Micu-Moldovan, G. Bogdan-Duica, E. Hurmuzaki, si arar, N. Togan, T. Cipariu, I. Ardelean, Gh. Sincai, G. Baritiu, P. Maior, H. Hintz, Jancsó Benedek. Istoricul a selectat si folosit numai documente oficiale, credibile, emise de autoritati de stat si ecleziastice, îndeosebi de Cancelaria imperiala habsburgica, respectiv de episcopul Klein, bunaoara corespondenta, decrete, decizii, rescripte, proclamatii, rapoarte, memorii, conscriptii, circulare si alte tipuri de documente oficiale. Augustin Bunea a publicat, de altfel, pe parcursul monografiei si în anexa cartii, 30 de documente, însumând peste 137 de pagini, toate depozitate în arhivele mentionate.

Inserate pe parcursul discursului si auxiliare efortului reconstitutiv, consideratiile proprii ale autorului sunt, în general, restrânse în acest volum. Predominarea consideratiilor de tip introductiv, constatativ, deductiv, explicativ si concluziv, ale caror functii stiintifice sunt comprehensiunea si explicarea relationarilor istorice, a succesiunii cauzale a acestora, ne determina sa descoperim o gândire ordonata si iscoditoare, de gen rational. Desigur, istoricul nu si-a tainuit, ci a transmis o parte a propriilor sensibilitati, care se întrezaresc mai ales în capitolele cu subiecte tumultoase, favorabile protagonistului, natiei, confesiunii, Casei conducatoare si ostile reprezentatilor natiunilor privilegiate si ortodoxiei.

Istoric de constructie, interesat de rezistenta materialelor sale, Augustin Bunea s-a aflat într-un

dialog activ cu operele documentate ale lui Samuil Micu si George Bogdan-Duica, cuprinzatoare ale problematicii Klein, respectiv cu Eudoxiu Hurmuzaki, chiar daca, dintr-o atitudine uneori confesionalizanta, s-a pronuntat în opozitie cu discursul istoricului bucovinean. Dar, asa cum am mentionat, bibliografia ocupa totusi un loc marginal în cuprinsul lucrarii (19,18%), alcatuita covârsitor documentar (80, 82%).

În concluzie, în aceasta lucrare, istoricul Augustin Bunea se manifesta predominant cu patru mari trasaturi: organizat, principial, patrunzator si afectiv:

- organizat, prin decuparea temei, structurarea ei tematico-cronologica, pâna la nivel de subteme, discurs si note;

- principial, în alegerea subiectului, în optiunea si selectivitatea informatională, în publicarea documentelor, în prezentarea evenimentelor în determinarea lor cauzala, în tintirea obiectivitatii istorice, în rosturile muncii istoricului;

- patrunzator, în majoritatea consideratiilor, îndeosebi în explicatii si concluzii;

- afectiv, în minoritatea interpretarilor, în relatia dezvoltata cu ai sai si cu ceilalti.

Nu e poate de mirare ca aceasta temeinica lucrare, de constructie, de conceptie, de gândire si suflet a avut o cariera reusita în istoriografia româneasca de dupa 1900.

Nu în ultimul rând, volumul lui Augustin Bunea reprezinta o dovada a racordarii istoricului român la instrumentarul conceptual si metodologic al scolii istorice pozitivistice si critice, aflata, în acelasi timp, în afirmare, în Occidentul european.

Cartea publicata de istoricul blajean despre episcopul Inochentie Micu Klein, al carui profil

Mihoc, Blaga, *O scrisoare inedita a istoricului blajean Augustin Bunea*, în *Studia Universitatis Babes-Bolyai, Theologia Graeco-Catolica Varadiensis*, L, 1, 2005, p. 195-199.

Nilles, Nicolao, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae S. Stephani*, vol. I-II, Oenipotentis, 1885.

Pall, Francisc, *Inochentie Micu Klein, Exilul la Roma (1745-1768)*. Documente inedite, vol II/1-2, editie îngrijita si indice de Ladislau Gyemánt, Cluj- Napoca, 1997.

Pâclisanu, Zenovie, *Correspondenta din exil a episcopului Inochentie Micu Klein 1746-1768*, Bucuresti, 1924.

Popa, Mircea, *Carturari blajeni în correspondenta cu Andrei Veress*, în *Cultura crestina*. serie noua. 11.1.1996. p. 111-119.

Prinos memoriei regretatului canonic Dr. Augustin Bunea Compus si închinat de redactiunea revistei culturale „Ravasul” din Cluj, Cluj, 1910.

Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte si date, Cluj, vol. I-II, 1933-1934.

Scrisori catre Ioan Bianu, vol. I, editie, prefata si note de Marieta Croicu si Petre Croicu. Bucuresti, 1974. p. 359-376.

Scrisori catre Nicolae Iorga (1890-1901), vol. I, editie îngrijita de Barbu Theodorescu, Bucuresti, 1972, p. 362-365; *Scrisori catre N. Iorga (1902-1912)*, vol. II, editie îngrijita de Barbu Theodorescu, Bucuresti, 1979, p. 48-53.

Editori: Stanciu, Laura, Hitchins, Keith, Dumitran Daniel, *Despre Biserica românilor din Transilvania. Documente externe (1744-1754)*. Colaboratori: Barta, Cristian, Mârza, Andreea, Sasaujan, Mihai, Suttner, Ernst Christoph, Varga, Attila, Cluj-Napoca, 2009.

Vancea, Ioan, *Correspondenta cu Sfântul Scaun (1865-1890)*, editie, studiu introductiv si note: Ion Cârja si Daniel Sularea, Cluj-Napoca, 2007.

Bunea, Augustin, *Stapânii Tarii Oltului*. Discurs de receptie la Academia Româna. Editie de Marcela Ciortea. Studiu introductiv de Ioan Aurel Pop, Cluj-Napoca, 2010.

3. Izvoare editate

Album în amintirea canonicului Augustin Bunea, editia a II-a, îngrijita de Paula Romanescu si Ioan Salcudean, Târgu-Lapus, 2009.

Bodea, Gheorghe I., *Pentru unitatea poporului român – Corespondenta inedita* -, în *Magazin istoric*, II, 9, 1968, p. 69-74.

Dr. Augustin Bunea (autobiografie), în *Transilvania*, XL, 5, 1909, p. 424-426.

Acte si fragmente latine romanesci Pentru istoria beserecei romane mai alesu unite, Edite si anotate de Tim. Cipariu canonicu gr. cat. etc., Blasiu, MDCCCLV.

Dumitru, Silvia, *Canonicul Dr. Augustin Bunea. Date inedite în manuscrise si corespondenta*, în *Philobiblon*, Cluj-Napoca, I, 1, 1995, p. 136-143.

Iorga, N., *În amintirea canonicului Augustin Bunea. Articole si alte semne de durere ale neamului*, Valenii de Munte, 1910.

Iorga, N., *Corespondenta*, vol. I, editie, note si indici de Ecaterina Vaum, Bucuresti, 1984, p. 246.

Iorga, N., *Corespondenta*, vol. II, editie, note si indici de Ecaterina Vaum, Bucuresti, 1986, p. 344.

Mangra, Vasile, *Corespondenta*, vol. I-II, editie, studiu introductiv si note de Marius Eppel, Cluj-Napoca, 2007.

rational, vizionar, îndraznet se profileaza distinct, încorporeaza un amplu volum de munca metodică si un manifest militant. Aparitia ei venea sa întareasca ideea autonomiei nationale a românilor din Imperiu, exprimata de miscarea memorandista, al carei aparator fusese si autorul, sa afirme un militantism românesc într-o atmosfera politica marcata de sporirea controlului legislativ al statului maghiar asupra institutiilor si a societatii românesti din Ardeal.

IV. Augustin Bunea-medievist

Consideratii ale istoricului Augustin Bunea despre Reforma si Biserica românilor transilvaneni în secolul al XVI-lea

Discursul istoric, în care Augustin Bunea s-a referit la istoria raporturilor dintre Reforma religioasa si românii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, a cuprins câteva etape distincte, întinse pe o perioada delimitata de anii 1893 si 1909.

Într-o prima perioada, am numi-o de reactivare (1893-1900), în care încadram trei dintre contributiile sale istoriografice („Cestiumi [...]”, „Greco-catolica. Biserica Româna” si „Istorie scurta [...]”), Augustin Bunea a preluat interpretari si concluzii promovate de scrisul istoric românesc greco-catolic, de inspiratie iluminista si romantica, apelând, în mod concret, la texte semnate de Gh. Sincai, S. Micu, P. Maior, T. Cipariu, G. Baritiu, I. Micu Moldovan si Al. Grama.

A doua etapa (1902) e una de reconstituire propriu-zisa, fiind reprezentata de paginile rezervate fenomenului în „Vechile episcopii [...]”.

Aceasta reconstituire, care a vizat doua momente, referitoare la încercările de convertire a românilor transilvaneni la protestantism, întâi prin intermediul cartilor tiparite în românește, apoi prin mijlocirea unei ierarhii româno-calvine, s-a fundamentat pe câteva lucrări publicate de istoriografia românească, sasească și maghiară în ultima jumătate de secol XIX, precum și pe documente, editate îndeosebi de Eudoxiu Hurmuzaki și Nicolae Iorga.

A treia etapă (1903-1906) este auxiliara celei anterioare. Ea însumează, de asemenea, trei importante intervenții istoriografice („Istoria autonomiei bisericești”, „Ierarhia românilor [...]” și „Mitropolitul Sava Brancovici”) în care autorul, pe de o parte, a reluat o serie de informații și interpretări exprimate în etapa de bază, iar pe de altă parte, a adăugat noi stiri despre români și Reforma aflate în istoriografia română curentă (Iorga, Hodos, Bianu) ori în cea sasească ușor anterioară (Baumann, Hintz), dar neexploatare în această direcție de știință istorică românească.

În fine, într-o ultimă etapă, situată cel mai probabil în jurul anului 1909, dar care include opere publicate postum („Stăpânii Tarii Oltului” și „Istoria regimentelor graniceresti”), Augustin Bunea a adus contribuții incidentale la subiect, extrase din lucrări ungherești pe care nu le mai utilizase în acest segment reconstituitiv.

Din acest dialog activ cu istoriografia tradițională blajeană, cu scrieri contemporane românești, cu documentație editată, transilvăneană, dar și cu istoriografie sasească și maghiară, observăm la autor, în tratarea subiectului, atât o evoluție bibliografică, cât și, complementar, o evoluție conceptuală.

- Bunea, Augustin, *Istorie scurta a Bisericii române unite cu Roma, în Sematismul veneratului cler al Arhidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900 de la sânta unire 200*, Blas, [1900], p. 3-63.
- Bunea, Augustin, *Din Istoria Românilor. Episcopul Ioan Inocentiu Klein (1728-1751)*, Blas, 1900.
- Bunea, Augustin, *Statistica Românilor din Transilvania în anul 1750, făcută de vicariul episcopesc Petru Aron, în Transilvania*, Sibiu, XXX, 9, 1901, p. 237-292.
- Bunea, Augustin, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau Istoria Românilor Transilvaneni de la 1751 până la 1764*, Blas, 1902.
- Bunea, Augustin, *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiului și Balgradului*, Blas, 1902.
- Bunea, Augustin, *Discursuri, Autonomia bisericăscă, Diverse*, Blas, 1903.
- Bunea, Augustin, *Episcopi de Haliciu în Transilvania și Ungaria, în Prinos lui D. A. Sturza la împlinirea celor șapte-zeci de ani*, București, 1903, p. 131-145.
- Bunea, Augustin, *Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria*, Blas, 1904.
- Bunea, Augustin, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Blaj, 1906.
- Bunea, Augustin, *Stăpânii Tarii Oltului*. Discurs de intrare în Academia Română, București, 1910.
- Bunea, Augustin, *Încercare de istoria românilor până la 1382*, edițiunea Academiei Române. București, 1912.
- Bunea, Augustin, *Istoria regimentelor graniceresti*, lucrare publicată de Ștefan Manciulea, Blaj, 1941.
- Bunea, Augustin, *Discursuri*, ediție îngrijită de Marcela Ciortea și Ion Buzasi, prefată de Ion Buzasi, Târgu-Lăpuș, 2009.

-dosar 16: *Documente privind regimentele de graniceri culese de Augustin Bunea din protocolul pe anii 1761-1762 din Arhiva Mitropoliei (Nr. 228). Alte copii de documente din diferite arhive. Anii 1748-1786, 97 f.;*

-dosar 17: *Corespondenta primita, 20 f.;*

-dosar 18: *Corespondenta trimisa (1900), 1f.;*

-dosar 19: *Fotografii personale, 1f.;*

-dosar 20: *Documente ale altor persoane decât creatorul de fond. Bilantul si contul profitului si pierderilor pe anul 1909 al Casei de economii si actiuni din Teius „Piatra”, 5 f.;*

-dosar 21: *Documente referitoare la trecerea orasului si târgului Hateg (Hatzeg) la regimentul românesc de granita. An 1765, 31 f.;*

-dosar 22: *Acte referitoare la comunele: Orlat (Orlath). Vestem (Vestem), Racovita (Racovitza) incluse în regimentul românesc de granita. An 1765, 30 f.;*

-dosar 23: *Documente originale donate de prof .Ioan Hatieganu, protopop, 1777- 1780, 5 f.*

2. Opera istoricului

Bunea, Augustin, *Métropolitulu Dr. Joanu Vancea de Buteas 'a. Schitia biografica*. Blasiu, 1890.

Bunea, Augustin, *Cestiuni din dreptulu si istoria bisericeii românesce unite studiu apologeticu din incidentulu inveciveloru „Gazetei Transilvaniei” si a dlui Nicolau Densusanu asupra Metropolitulu Vancea si a bisericeii unite* Partea II, Blasiu, 1893.

Bunea, Augustin, în *Enciclopedia Româna*, vol. I-II-III, Sibiu, 1898-1904, passim.

Desigur, prin controversele purtate, direct sau indirect, cu opere aparținând lui Nicolae Densusianu, Teodor V. Pacatian, Ilarion Puscariu, Nicolae Popea, Vasile Mangra, Augustin Bunea a cautat sa apere, în esenta, fiinta institutiei pe care, de altfel, o slujea, a Bisericii Române Unite, apelând, în formule diverse, la argumentatia istorica.

În acest context însa, contributiile sale (documentate, riguroase, obiective) vor spori progresul cercetarilor istoriografice, fapt observabil si în influenta pozitiva, exercitata ulterior, asupra unor specialisti consacratii ai istoriei ecleziastice românesti. Spre exemplu, textura evenimentiala propusa în 1902 de Augustin Bunea, în capitolul referitor la „încercarea sasilor de a-i face pe români luterani”, a constituit sirul nemarturisit al inelelor de rezistenta ale unui discurs similar, semnat în 1911, de Zenovie Pâclisanu. De asemenea, câteva similitudini de structura, continut, metode de cercetare si limbaj ne determina sa apreciem ca Zenovie Pâclisanu a mai avut în vedere acest segment contributiv si cu ocazia redactarii, dupa al doilea razboi mondial, a istoriei Bisericii Române Unite. La o distanta de noua decenii, parintele profesor Mircea Pacurariu a inclus, la rândul-i, mai multe contributii ale istoricului blajean în cuprinzatoarea lucrare despre istoria Bisericii Ortodoxe Române. În subcapitolul intitulat „Calvinismul si românii ortodocsi din Transilvania”, autorul a urmat îndeaproape succesiunea propusa de Augustin Bunea, informatia publicata de acesta si chiar unele interpretari istorice, promovate de cercetatorul blajean, asemenea, într-un capitol propriu.

Atitudine si spirit critic la istoricul Augustin Bunea: raporturi între Ortodoxie si Protestantism în Ardealul secolului al XVII-lea

Primele alcatuiri încadrabile acestui subiect au fost creionate de Augustin Bunea în contextul elaborării unei ample replici istoricului Nicolae Densusianu. Augustin Bunea a cuprins în „Cestiuni [...]”, volumul al II-lea, opinii diferite despre impactul Reformei calvine asupra ritului, credinței, administrației Bisericii Ortodoxe ardelenene, asupra existenței mitropoliei Balgradului și a statutului conducătorilor acesteia în al XVII-lea secol, până la unirea religioasă. Sunt opinii de caracter predominant general, cvasi-negativiste față de acțiunile Reformei calvine în raport cu Biserica orientală transilvăneană, preluate, în bună măsură, din istoriografia română greco-catolică (S. Micu, Gh. Sincai, P. Maior T. Cipariu, I. M. Moldovan), dar și din documentația istoricului iezuit N. Nilles.

Aceleși concluzii, negativiste, privind implicațiile Reformei calvine asupra situației religioase a românilor din Transilvania, în secolele XVI-XVII, sunt prezentate de autor și în două texte de popularizare, publicate în Transilvania pe la 1900 („Greco-catolică, Biserica română” și „Istorie scurtă [...]”). Augustin Bunea a reluat vechile acuze despre „alterarea” credinței ortodoxe în timpul principilor calvini ai Transilvaniei, despre înabusirea vieții monastice românești, desființarea episcopilor sufragane și supunerea mitropolitului transilvănean în raport cu superintendentul calvin, despre expansiunea calvinismului printre românii ardeleni. El a evidențiat încă o dată faptul că românii ardeleni s-au „salvat” de la calvinizare, respectiv maghiarizare prin adoptarea Unirii religioase propuse de Biserica română.

În „Vechile episcopii [...]”, Augustin Bunea a finalizat o reconstituire proprie a impactului Reformei transilvăneană asupra românilor și a Bisericii Ortodoxe din Principat. Pentru secolul al XVII-lea, problematica este

VII. Bibliografie selectivă

1. Izvoare inedite

Arhivele Naționale. Direcția Județeană Cluj, *Fond personal Augustin Bunea*, nr. inventar 1104, nr. unități arhivistice 23, perioada 1857-1909, („ordonare inventariere”, „pregătire pentru fondul de asigurare”, D. Socol):

- dosar 1: *Acte de stare civilă (1857)*, 1 fila;
- dosar 3: *Diplome nobiliare și diplome de hirotonire ca preot la Roma (1881-1906)*. 3 f.;
- dosar 4: *Acte de numire în funcții (1883-1909)*, 57 f.;
- dosar 4a: *Acte procesuale (1894)*, 4 f.;
- dosar 5: *Carnet de evidență salariilor. Carnet de impozitare (1899-1904)*. 22 f.;
- dosar 6: *Testament (1909)*, 5 f.;
- dosar 7: *Necrolog, programul înmormântării și discursuri la funeralii (1909)*, 6 f.;
- dosar 9: *Documente rezultate din activitatea de cult (1893-1908)*, 34 f.;
- dosar 10: *Chitante (1903-1907)*, 6f.;
- dosar 11: *Manuscrite cu caracter științific*. 36 f.;
- dosar 12: *Conferințe și articole (1893-1900)*, 58 f.;
- dosar 13: *Lucrări cu caracter religios*, 21 f.;
- dosar 14: *Copii și notițe utilizate de Augustin Bunea pentru întocmirea lucrărilor sale (1697-1867)*, 69 f.;
- dosar 15: *Copii utilizate de Augustin Bunea la întocmirea lucrării despre I. M. Klein (1698-1759)*, 135 f.;

Raportul cantitativ dintre informație și interpretare se modifică între opere și tematici, întotdeauna însă, în favoarea componentei informaționale. Tendința de creștere a componentei interpretative se accentuează însă, treptat, de la prima, spre ultima lucrare, alcătuită de Bunea. Istoricul a selectat, îndeosebi fapte concrete, databile, în opoziție cu situațiile imprecise, de caracter

general. Interpretările dovedesc mobilitatea cognitivă a autorului și îndeplinesc, în prim plan funcții științifice, dar și de promovare, cu consecvență, a imaginii Bisericii române Greco-Catolice.

Conceptual și metodologic, Augustin Bunea a evoluat treptat de la formule ale scrisului istoric romantic, la principii afirmate de pozitivism, respectiv de istoriografia europeană metodică. Rosturile scrierilor sale istorice sunt, în esență, confesionale și naționale.

Limbajul istoric, cultivat de Augustin Bunea în operele sale, manifestă câteva permanente stilistice, observabile la nivelul clarității, preciziei și a concentrării expresiei, a perfecționării terminologice și frazeologice, a răsădării autorului la evoluția literară a limbii române contemporane.

Prin scrieri și atitudini publice, Augustin Bunea s-a situat pe linia luptei naționale a românilor ardeleni, deschisă, în secolul al XVIII-lea, de episcopul Inochentie Micu Klein.

Continuator al tradiției istoriografice blajene și inițiator de noi probleme în cercetarea istorică românească, Augustin Bunea a testat o contribuție istorică, ce va evolua sub pană unor reprezentanți ai istoriografiei românești, îndeosebi din Transilvania, pe parcursul secolului al XX-lea și în actualul deceniu al secolului XXI.

tesută în capitolul consacrat istoriei mitropoliei Balgradului. Capitolul în sine reconstituie fundamental etapele istorice ale mitropoliei ardeleni, într-o perspectivă, care a urmărit întemeierea, evoluția și sfârșitul institutiei religioase balgradene. În această evoluție istorică, autorul a ilustrat numeroase ipostaze, ce privesc raporturile calvino-române transilvanene, pe parcursul veacului al XVII-lea. În contextul în care Augustin Bunea a recompus seria episcopilor balgradeni, anii acestora de episcopat, împrejurările în care au fost numiți, ori au oblatuit, titlul și jurisdicția teritorială deținute, asemenea, frânturi din activitatea lor internă și externă, istoricul s-a referit, pe larg, și la condițiile pe care autoritățile calvine le-au impus acestor ierarhi, la manifestările arhierilor și românilor ardeleni în spiritul Reformei calvine, la avantajele sociale și îndeosebi economice legitimate succesiv de principii calvini, în favoarea clerului român din Principatul transilvan.

Augustin Bunea a fundamentat istoria „episcopiei Balgradului” și a relațiilor acesteia cu calvinismul transilvan în al XVII-lea veac pe rezultate publicate cu deosebire de istoriografiile română și maghiară, în jumătatea a doua a veacului al XIX-lea. Este observabilă o cercetare, în primul rând, a tezaurului documentar al problematicei propuse, ghidată simultan pe informații bibliografice reprezentative, contemporane în parte investigațiilor proprii. Sursele documentare folosite prevalează, comparativ cu cele bibliografice, într-un raport de peste două treimi. Augustin Bunea a valorificat, cu precumpanire, documente publicate. Întâi, din istoriografia românească din Transilvania (greco-catolică: T. Cipariu, Gh. Sincai, P. Maior) și din Regatul României (I. Bianu - N. Hodos, N. Iorga, Colectia „Hurmuzaki”), iar într-o măsură restrânsă, din istoriografia maghiară

(„Monumenta Comitialia Regni Transsylvaniae”), saseasca (H. Hintz) si romano-catolica (N. Nilles). Cercetatorul a publicat însa si câteva diplome princiare inedite. Documentele, copiate, la îndemnul lui Bunea, din Arhiva budapestana a statului, cuprindeau, pentru autor, informatii importante referitoare la o sama de episcopi balgradeni din Transilvania sec. al XVII-lea. Augustin Bunea a procedat la o selectie sursologica, având în vedere criteriile stiintifice (reprezentativitate, credibilitate, valabilitate) si, pesemne, într-un plan secund, repere confesionale ori chiar subiective, sursologie pe care a valorificat-o cu spirit critic. Pe acest temei, documentar, Bunea ducea cercetarile de istorie bisericeasca transilvaniana înainte. Augustin Bunea aprecia cercetarile istorice publicate în România, dovedind, prin sursologia uzitata, o apropiere de sinteza istorica a lui A. D. Xenopol si de texte ale reprezentantilor scolii critice românesti, îndeosebi de lucrari ale lui Nicolae Iorga. Atent la nuante, istoric cu putere de discernamânt si interpretare, cunoscator al documentelor tematicii cercetate, Augustin Bunea a îndreptat ori s-a delimitat, nu o data, de afirmatii ale unor istorici (repausati ori contemporani), români si maghiari din Imperiu, precum Samuil Micu, Petru Maior, Timotei Cipariu, Eudoxiu Hurmuzaki, Nicolae Popea, Ilarion Puscariu, Tit Bud, Ioan Boros, Cserei Mihály ori Márki Sándor, fapt care ilustreaza din nou apropierea treptata a autorului de unele mecanisme de investigare istorica promovate în Vechiul Regat de scoala critica româneasca.

Concluziile sugerate de interpretarile lui Augustin Bunea, elaborate pe parcursul cercetarii „Episcopiei Balgradului”, urmaresc patru puncte, si anume:

- conditia institutiei bisericesci în veacul al XVII-lea;

Operele istoricului se clasifica în trei genuri reconstitutive: biografice, tematico-institutionale si sintetizatoare. Primele doua genuri sunt exprimate în formule istoriografice diferite, autorul dezvoltând schita (biografica si tematica), monografia (biografica si tematica) si recenzia ampla, polemica (biografica si tematica). De asemenea, a elaborat reconstituiri sintetice tematice, respectiv, cu caracter, indirect, polemic.

În acest stadiu al cercetarii, afirmam ca Augustin Bunea a folosit în alcatuirea lucrarilor sale, trei nivele sursologice, investigând scrieri istorice românesti si straine, referitoare la subiect, documente publicate, izolat, în volume sau în colectii de izvoare, în spatiul românesc si european, precum si documente inedite, de arhiva, cu caracter, îndeosebi, oficial. Dintre istoricii pe care Augustin Bunea i-a investigat adeseori în alcatuirea scrierilor sale se disting, prin opere proprii, respectiv volume documentare, Samuil Micu, Timotei Cipariu, Nicolae Nilles si Nicolae Iorga. Cele mai multe dintre documentele utilizate, le-a valorificat din arhive eclesiastice si laice transilvanene. Istoricul a publicat, la subsolul si în anexele unora dintre scrierile proprii, precum si în publicatii periodice, mai multe documente inedite, de importanta pentru cunoasterea istoriei românilor din Transilvania. De altfel, pe tot parcursul efortului reconstitutig, Augustin Bunea a privilegiat piesa documentara.

În expunerea materialului istoric, Augustin Bunea a utilizat criteriul tematico-cronologic, dezvoltând structuri clare si ordonate, pâna la nivel de subteme. Din punct de vedere structural, istoricul a reusit un echilibru valoric între problematicile prezentate.

sec. XVIII-XIX, a manifestat interes pentru istoriografia germana din a doua jumătate a veacului al XIX-lea și s-a apropiat de spirite pozitiviste și metodice precum istoricii Theodor Mommsen și Nicolae Iorga. În context, a corectat erori interpretative aflate la Petru Maior, Constantin Erbiceanu și Ioan Ardeleanu, continuând, indirect, și vechea polemică cu Nicolae Popea privind primele episcopii românești de la nordul Dunării.

Sistematizarea discursului, sintetizarea și persuasiunea expresiei istorice, eruditia și modalitatea promptă de semnalare a surselor, precum și viziunea națională a autorului au fost apreciate și de un important istoric contemporan și ne referim la părintele profesor Mircea Pacurariu.

Acest text istoric reprezintă încă o dovadă a faptului că Augustin Bunea continua să argumenteze concepția dezvoltată de Școala Ardeleană privitoare la romanitatea românilor.

VI. Considerații finale

Activitatea istoriografică a lui Augustin Bunea s-a desfășurat pe parcursul a două decenii, străjuite, aproximativ, de anii 1889-1909.

Cercetările sale au început sub semnul unor obligații profesionale, cu ilustrarea restrânsă a unor biografii locale contemporane și au sfârșit cu o încercare de sinteză a istoriei românilor. În esență, Augustin Bunea a cuprins, în lucrările sale, o problemă eclesiastică, concentrată în ideea de afirmare a identității naționale a Bisericii Greco-Catolice din Transilvania.

- mijloacele angajate de principii calvini, prin intermediul reprezentanților instituției, pentru răspândirea calvinismului între românii transilvăneni;

- locul câtorva episcopi albaulieni (apreciați de ortodoxie) în istoria bisericească a românilor din Ardeal;

- respectiv, consecințele manifestate asupra populației românești și a Bisericii Ortodoxe ardelenice în prelungirea acțiunilor, de spirit calvin, ale autorităților protestante ale Transilvaniei.

În anul următor, 1903, Augustin Bunea a reluat discursul asupra istoriei bisericești a românilor din Transilvania și Ungaria (în „Istoria autonomiei bisericești”), acum din perspectiva ilustrării autonomiei acestei instituții, pe o perioadă cuprinsă între sfârșitul sec. al XIX-lea și primii ani ai sec. XX, incluzând, într-un capitol distinct, și rastimpul marcat pe patrunderea, respectiv manifestarea dominației protestantismului în Transilvania. În redactarea capitolului menționat, Augustin Bunea a utilizat rezultatele tipărite în „Vechile episcopii [...]”, adăugând noi precizări, din bibliografie și documente publicate, care însă nu au schimbat sensul interpretărilor sale din 1902.

De asemenea, controversa cu Teodor Pacatian, în jurul vechimii instituției mitropolitane a românilor din Transilvania (desfășurată în „Ierarhia românilor [...]”), i-a prilejuit lui Augustin Bunea, atât unele retusuri și completări la subiect, cât mai ales argumentarea unor concluzii, statornicite deja în „Vechile episcopii”. Augustin Bunea a constatat că între anii 1574-1628, în Transilvania au funcționat simultan două episcopii, la Vad, respectiv la Silvas (ulterior Balgrad),

supuse, până în 1595, mitropoliei sârbești de la Ipeș, iar din acest an, scaunului mitropolitan din Târgoviște. Independente una de alta, aceste eparhii și-au disputat controlul religios asupra românilor din Transilvania și Ungaria până când vladicia Balgradului a reușit să „nimicească” și să cuprindă episcopia Vadului.

Analiza personalității mitropolitului Sava Brancovici (în 1906) a fost reeditată, din același unghi, negativist, și în contextul polemicii cu arhimandritul Vasile Mangra. În esență, aspectele vizate rămân aceleași, autorul reluând, cu mult spirit critic, problematizarea asupra începuturilor ierarhiei episcopale a românilor din Transilvania, dar, mai ales, asupra genealogiei și dominantelor pastorești – interpretate defavorabil ortodoxiei ardeleno-ardelene – ale episcopului Sava Brancovici, respectiv împrejurările depunerii ierarhului din episcopie.

S-ar putea afirma, în concluzie, că Augustin Bunea înaintase de la apărarea identității Bisericii Române Unite, în lucrarea din 1893, la contraatac asupra identității Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, în scrierile tipărite în anii 1902-1906.

Cu toate acestea, istoricul a adus contribuții științifice însemnate privind organizarea instituțională a Bisericii românești din Transilvania, între secolele XV-XVII, și a raporturilor dintre ortodoxia românească ardeleană și manifestările protestantismului în grănițele fostului Principat transilvănean. Sunt contribuții, care delimitează un discurs istoric, ale cărui progrese continue, la nivelurile informației, metodologiei, concepției și chiar interpretării istorice sunt observabile de la o lucrare la alta, deși condiționate uneori de o viziune naționalistă și confesionalizantă. Augustin Bunea evoluase, în fapt, de la o cercetare de inspirație

romantică la investigațiile istorice încadrabile spiritului critic, în deplină manifestare în istoriografia românească a Vechiului Regat.

V. Critica istorică, pozitivism și polemică în discursul lui Augustin Bunea

Lecturând încă o dată capitolele care alcătuiesc prima parte a sintezei referitoare la „Istoria românilor până la 1382”, singura definitivată de Augustin Bunea, remarcăm însăși formula elaborată de istoric la finalul cercetărilor sale și anume: „originea poporului”, „încreștinarea”, „ierarhia” bisericească, „limba liturgică și ritul” românilor sunt, în această epocă, marginite de jumătatea secolului al VIII-lea, latine.

Pentru Augustin Bunea, soarele românismului și al creștinismului românesc a răsărit dinspre Roma spre țărmurile pontice și piscurile carpatice. Ca urmare, istoricul a cercetat sistematic, de la vest la est, geografic și cronologic, provincie cu provincie română, într-un spațiu pe care îl revendica pentru originea poporului român, procesele istorice ale romanizării și creștinizării populațiilor locale.

În această cercetare, autorul a folosit informații documentare și bibliografice publicate. Tipologia lucrărilor utilizate cuprinde surse narative, documente epigrafice, opere patristice, hagiografii, acte sinodale, legislație romano-bizantină, publicate în colecții latinești și nemtești, precum și lucrări de istorie antică, ecleziastică, de lingvistică și istorie a românilor, redactate, de asemenea, în limbile latină și germană, dar și în română, maghiară și franceză. Augustin Bunea a apelat la importante colecții documentare catolice, din